

UDK 726.3 (497.5 Vukovar) "1845"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. prosinca 2006.
Prihvaćeno za tisak: 11. lipnja 2007.

O gradnji i stilu prve vukovarske sinagoge iz 1845. godine*

Dragan Damjanović
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Ivana Lučića 3
10 000 Zagreb
Republika Hrvatska

Članak govori o izgradnji prve vukovarske sinagoge, 1845. godine, koja je ujedno i prva namjenski građena zgrada za sinagogu u tadašnjoj Trojednoj Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Protiv njezine gradnje ustalo je katoličko i pravoslavno stanovništvo. Projektirana je u klasicističkom stilu s reminiscencijama na egipatsku arhitekturu.

Ključne riječi: Vukovar; Židovi; sinagoga; klasicizam; Egipatski stil (Egyptian Revival)

Uvod

U povijesti graditeljstva Vukovara židovski kulturni objekti zauzimaju vrlo istaknuto mjesto, usprkos činjenici da je povijest ove zajednice relativno kratka – organizirana djelatnost vukovarske židovske općine trajala je tek nešto dulje od stotinu godina, od kraja četvrtoga desetljeća 19. stoljeća do 1945. U tako kratkom vremenu Židovi su, međutim, podigli čak tri sinagogalna objekta; prvu sinagogu, odnosno molitvenu dvoranu, 1845. godine, o kojoj i govori ovaj tekst, novi veliki hram 1889. po projekti-

---

* Za prijevod tekstova s latinskog zahvaljujem se asist. Jeleni Marohnić i prof. dr. sc. Bruni Kuntić-Markvić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

ma uglednog bečkog arhitekta Ludwiga Schönea,¹ te zanimljivu grobljansku “kape-lu”, odnosno Ciduk-hadin kuću² na mjesnom židovskom groblju 1927.-28. godine.³

Gradnja vukovarske sinagoge 1845. godine zanimljiva je epizoda i povijesti arhitek-ture klasicizma i povijesti naseljavanja i emancipacije Židova u Hrvatskoj u prvoj polovici 19. stoljeća.⁴ Koliko se za sada može reći to je, naime, prva namjenski po-dignuta zgrada za sinagogu uopće na području Civilne Hrvatske, odnosno Trojed-ne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Doduše, na području Vojne Krajine postojale su u tom trenutku već dvije sinagoge – obje u Zemunu, no položaj i povi-jest tamošnje aškenaske i sefardske židovske zajednice specifična je i predstavlja ve-liko odstupanje u odnosu na povijest ostalih zajednica i u civilnom i u vojnom di-jelu Hrvatske. Na području današnje sjeverne Hrvatske prije vukovarske sinagoge podignuta je i sinagoga u Čakovcu (1836.)⁵, no njezina gradnja proizlazi iz potpuno drugoga konteksta jer je Međimurje tada bilo dio Ugarske, u kojoj je odnos prema naseljavanju Židova bio mnogo liberalniji nego u Hrvatskoj.

Tijek izgradnje sinagoge

Kada se točno počela graditi sinagoga ostaje nejasno. Budući da su od arhivskih spi-sa ostali sačuvani samo županijski spisi, nažalost ne i spisi vukovarskoga Trgovišno-ga poglavarstva, ne može se utvrditi kada je i je li uopće zatražena dozvola za nje-zinu izgradnju, te niti kada je zemljište, na kojem će ova građevina biti podignuta, unajmio kirurg (liječnik, odnosno ranarnik) Salomon Spitzer.⁶ S obzirom na činje-

¹ Zlatko KARAČ, *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma*, Muzej za umjetnost i obrt i Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiberg, Zagreb, 2000., 19.; Zlatko KARAČ, *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma, Historicizam u Hrvatskoj, Knjiga I.*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 168.; U nastavku teksta citati se odnose na prvi citirani tekst, odnosno knjigu g. Zlatka Karača.

² U prijevodu s hebrejskog naziv ove građevine bio bi “*kuća Pravednog suda*”, u osnovi riječ je o svojevrsnoj grobljanskoj kapeli. Danas je ova “sinagoga” jedina sačuvana od triju spomenutih u Vukovaru.

³ O tom objektu može se više doznati iz članka Dragan DAMJANOVIĆ, *Židovske vjerske građevine vukovarskog inženjera Frana Funtaka*, *Prostor, Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 12., 2004., br. 2. (28.), Zagreb, 2005., 129.-140.

⁴ Najdulji osvrt na gradnju sinagoge donosi Slavko GAVRILOVIĆ, *Jevreji u Sremu u XVIII. i prvoj polo-vini XIX veka*, Srpska akademija nauka i umetnosti, posebna izdanja, knjiga DXCI, Odeljenje istorijskih nauka, knjiga 14., Beograd, 1989., 40.-41. Kratke informacije o podizanju ove sinagoge nalazimo i u: Placido BELAVIĆ, *Poviest samostana i župe vukovarske*, Tiskara “Sriemskih novina”, Vukovar, 1908., 121.; Placido BELAVIĆ, *Crctice iz prošlosti Vukovara*, Tiskara “Novo doba”, Vukovar, 1927., 57.- 58.; Z. KARAČ, *Arhitektura sinagoga*, 12.

⁵ Rudolf KLEIN, *Sinagoga na tlu Hrvatske u kontekstu Austro-ugarske Monarhije, Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, *Studia Iudaico-Croatica*, 3., Zagreb, 1998., 160.; Z. KARAČ, *Arhitektura sinagoga*, 12.

⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond br. 31., Srijemska županija (dalje SŽ), Kutija br. 739., dosje br. 2944., Dopis građana Starog Vukovara na biskupa đakovačkog Josipa Kukovića od 20. 8. 1845.; Ze-mljište je unajmljeno na 32 godine; S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41. Zanimljivo je da je Salomon Spitzer bio prvi Židov koji je uopće bio zaposlen u službi Srijemske županije. Nakon pet godina rada u Vukovaru kao liječnički pomoćnik imenovan je honorarnim županijskim kirurgom; S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 32. U trenutku kada se na ovom zemljištu počela graditi sinagoga Spitzer je već prešao na katoličanstvo (S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41.), možda i zato da bi osigurao zakonsko pokriće za ovu gradnju.

nicu da su protesti protiv gradnje sinagoge počeli početkom kolovoza 1845. može se pretpostaviti da je njezina izgradnja pokrenuta najkasnije u srpnju te godine.

Gradnja sinagoge izazvala je veliko nezadovoljstvo domaćeg stanovništva, i katoličkoga i pravoslavnoga.⁷ Činjenica da se prva sinagoga uopće u Hrvatskoj počela podizati u tako malom mjestu sama po sebi povećim dijelom objašnjava stav vukovarskoga građanstva. U strahu od novoga i nepoznatoga, a još više u strahu od konkurencije i gubitka dotadašnjih privilegija, ono je pokušalo zaustaviti podizanje hrama, nadajući se da će time zaustaviti i daljnje doseljavanje židovskog stanovništva u Vukovar.⁸

Protesti koje su građani Vukovara slali raznim institucijama, a ponajprije Srijemskoj županiji radi sprječavanja podizanja sinagoge u početku su bili neorganizirani i potpuno individualni, a uputili su ih prvi susjedi nove građevine, Andrija Premužić i Teresija Gösner. Premužić je tvrdio da je zemljište na kojem se podizala sinagoga, prije 1822. godine i velikog požara, u kojem je izgorio veći dio Vukovara, pripadalo stanovitoj Ruži Jerković, nakon čega ga je Županija i Vukovarsko vlastelinstvo, jer je bilo maleno, podijelilo na dva dijela - jedan dio pridružen je cesti, odnosno Gajevoj ulici, radi njezina proširenja, a drugi je dio dodijeljen Premužiću, kao prvom susjedu Ruže Jerković.⁹ Premužić je, dakle, time poricao čak i mogućnost da je Salomon Spitzer uopće mogao unajmiti ovo zemljište, a kamoli još da se na njemu i gradi. Budući da je na cijelom zemljištu, dakle i na dijelu koji je pretvoren u put i na komadu za koji je Premužić tvrdio da je njemu prepušten, započela gradnja sinagoge, zahtijevao je da se obustave radovi, vješto se pozivajući ne samo na zaštitu privatnog (svojeg) vlasništva, nego i na opće dobro, ustvrdivši, naime, da će nakon podizanja ove građevine biti znatno sužena Gajeva ulica (na što su se žalili i ostali susjedi), te da se u slučaju požara na njoj neće moći mimoći dvojica kola.¹⁰

Od Premužića još je nezadovoljnija bila Theresia Gösner, koja se odlučila požaliti i vukovarskom vlastelinstvu, jer je tvrdila da je od grofa Emerika Eltza dobila jamstvo da se na upitnom zemljištu neće podizati nikakva građevina. Žalila se da će s krova sinagoge, koja se podizala odmah uz njezinu kuću, padati kišnica na njezino zemljište te da će to uzrokovati veliku vlažnost zgrade, zbog čega je tražila zabranu daljnje gradnje.¹¹

⁷ P. BELAVIĆ, *Crtice*, 57-58.

⁸ Protiv doseljavanja Židova u Vukovar već je niz godina domaće Trgovačko društvo poduzimalo neuspješne akcije (S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 31.-38.), pa se može pretpostaviti da su i u akciji protiv gradnje sinagoge/molitvene kuće odigrali važnu ulogu, iako se nigdje ne spominju.

⁹ HDA, SŽ, Kutija br. 738., dosje br. 2917, dopis Andrije Premužića na srijemskog župana Josipa Žitvaja od 2. kolovoza 1845. Premužić je tvrdio da mu je "director Kovacsevics", vjerojatno upravitelj imanja obitelji Eltz, poručio: "kaxi toj babi da njen Placz polak u drum, a polak tebi pripada, a ona da nesme na tom placzu nishta vishe zidati."

¹⁰ Isto

¹¹ HDA, SŽ, Kut. 738., dosje br. 2917., Dopis Theresije Gösner Srijemskoj županiji od 3. kolovoza 1845. godine

Privatne tužbe, međutim, nisu urodile plodom. Komisija sastavljena od Eugena Jeroslavskog, geometra županijskoga građevnog ureda, zatim vlastelinskog fiskala Georga Kontitsa i vlastelinskoga geometra Basilia Mihailovića obavila je uvid na terenu i ustanovila da ni Premužić ni Gösnerica nemaju nikakve osnove za svoje pritužbe.¹² Propisi doneseni nakon požara 1822., na koje se Premužić pozivao, nigdje ne govore o komadu zemljišta na kojem se podiže sinagoga. Komisija očito nije htjela uvažiti usmeno obećanje koje je Premužić, kako je tvrdio, dobio od vlastelinskoga direktora Kovačevića. Žalbu Gösnerice vezanu uz vlažnost njezina stana zbog blizine buduće sinagoge također su smatrali neutemeljenom jer je razdaljina bila tolika da ova građevina nikako nije mogla smetati njezinoj kući. Katastarski plan, nastao doduše petnaestak godina nakon podizanja sinagoge (1863.), pokazuje nam kako ona doista nije bila preblizu niti jednoj građevini, ako je situacija iz te godine još uvijek odražavala situaciju iz 1845.

Nakon što privatne tužbe nisu uspjele, sredinom kolovoza iste godine započela je organizirana akcija građana Starog Vukovara, usmjerena k zaustavljanju daljnjeg podizanja sinagoge. Prva je kolektivna molba bila upućena tadašnjem đakovačkom biskupu Josipu Kukoviću, 11. kolovoza 1845.¹³ Ona mnogo više negoli privatna pisma otkriva pozadinu cijelog sukoba, a neusporedivo je oštrija od nešto kasnije molbe koju će isti građani uputiti Srijemskoj županiji. Biskupu se kratko objašnjava da su Židovi počeli graditi svoj molitveni objekt te da se njegova gradnja protivi vukovarskim municipalnim zakonima, te naglašavaju da je zaustavljanje njezina podizanja nužno da bi se za dulje spriječilo da se židovski narod (*Israelitica gens*) poveća u Vukovaru. Očito je, dakle, da se građanstvo ponajprije boji daljnjeg doseljavanja Židova u Vukovar, isključivo, naravno, zbog njihove sve veće uloge u trgovini i obrtima grada, čime su postali jaka konkurencija starim domaćim obrtnicima i trgovcima. Biskup Kuković na kraju je zamoljen da potpomogne molbu građana,¹⁴ što je on i učinio, poslavši, zajedno s protestnim pismom Vukovaraca, 20. kolovoza 1845. dopis Srijemskoj županiji. Zanimljivo je da je Kukovićev odgovor izrazito diplomatsan.¹⁵ Iako reda radi podupire građane, nigdje neposredno ne navodi da je gradnja sinagoge u neskladu sa zakonom. U osnovi cijeli je njegov dopis pozivanje na postojeće zakonske odredbe, i to one glavne kojima je reguliran položaj Židova u Habsburškoj Monarhiji, na članak 38. donesen odlukom zajedničkog sabora 1790./1791. godine, koji je ustanovio da se Židovi u svim mjestima, osim rudarskih, ostave u onom sta-

¹² HDA, SŽ, Kut. 738, dosje br. 2917., Dopis komisije Srijemskoj županiji od 8. kolovoza 1845.

¹³ Sudeći po Belavićevu kratkom navodu (P. BELAVIĆ, *Crtice*, 57-58.) o gradnji sinagoge i pravoslavci su bili oštri protivnici njezine izgradnje, no nažalost, to se nije moglo potkrijepiti arhivskim izvorima, jer arhiv vukovarske parohije nije sačuvan. Očito je, međutim, da su pravoslavci dio potpisnika pisma biskupu Kukoviću.

¹⁴ HDA, SŽ, Kut. Br. 739, dosje br. 2944., Dopis građana Starog Vukovara đakovačkom biskupu Josipu Kukoviću od 11. 8. 1845. Dopis su potpisali građani Starog Vukovara: Paul Romanovitz, Georg Birselsel(?), Joseph Pakledinacz, Adam Fay, Anton Magitz, Theodor Petrovitz, Andria Mihaljevicz, Const. Michailovich, Anton Matusch, Pavo Hudich(?), Georg Csiritz.

¹⁵ HDA, SŽ, Kut. Br. 739., dosje br. 2944., Dopis đakovačkog biskupa Josipa Kukovića Srijemskoj županiji od 20. 8. 1845.

nju u kojem su bili dana 1. 1. 1790., “*ako bi pako u istom smetani bili, da se unj uzpostave*”¹⁶, te na dio 5., članka 29. zakona iz 1840., kojim su ta prava dodatno raširena, te je domaćim i “udomljenim” Židovima dopušteno da mogu svugdje, opet s iznimkom rudarskih mjesta i gradova “*stalno prebivati, graditi tvornice, baviti se trgovinom i obrtom, držati si izraelitskih pomoćnika i naučnikah, posvećivati se slobodnim znanostim i umjetnostima, te napokon kupovati građanskih nekretnostih u onih gradovih, u kojih je to stariji običaj dozvoljavao*”.¹⁷ Tim zakonima nije im bilo dopušteno graditi sinagoge, no da to vukovarski Židovi doista i čine nije se moglo dokazati.

Pismo Srijemske županije vukovarskoj židovskoj zajednici nije sačuvano, ali sačuvan je njezin odgovor, osobito zanimljiv ne samo sa stajališta gradnje ove, konkretne sinagoge, nego i za povijest sinagogalne arhitekture u cjelini. Glavni potpisnik teksta, Friedrich Singer (Szinger), ističe kako piše s izričitom namjerom da smiri duhove kršćana, te objašnjava nacrt građevine koja se podiže, a za koju kaže da neki sumnjaju¹⁸ da će ona služiti kao hram ili sinagoga, a zapravo je molitveni dom (*domus oratorium, Betthaus*).¹⁹ Nastojeći opovrći ove tvrdnje čak dva puta navodi da se u sastavu građevine nalaze pod istim krovom i kuhinja i dvije peći. Ističe da ni poganske pagode (*Pagodae etnicorum*), nemaju kuhinju, a kamoli će ih imati židovski hram. Poziva se pri tom na židovsko vjerovanje da postoji samo jedan hram – onaj jeruzalemski, te da prema tome vukovarska građevina ni s te strane to nikako ne može biti. Naime, iako su se u 19. stoljeću sinagoge redovito u njemačkom jeziku, pa i u nas i općenito na srednjoeuropskom području, nazivale *Tempel* (dakle hramom), to je u osnovi nepravilan izraz. Kako je već spomenuto, postoji samo jedan hram, onaj jeruzalemski, jer se u njemu čuvao u Svetinji nad svetinjama Zavjetni kovčeg s pločama zakona dobivenim od Boga.²⁰ Tek nakon što su se, nakon rušenja hrama, Židovi raštrkali po svijetu, počele su se podizati sinagoge, ne kao nadomjestak ove građevine, jer se u njima ne održavaju žrtveni obredi, nego kao mjesta svih vrsta sastajanja članova židovske općine. Sinagoga, naravno, primarno služi za bogoslužje, no i za profana okupljanja Židova, te za učenje zakona (zbog čega se i u srednjem i u novom vijeku sinagoge često nazivaju školama, *Schule*).²¹ U njoj stoga nema oltara, nego samo *aron ha-kodeš*, u kojem se čuvaju svici tore i *almemor* (bima), mjesto s kojeg se vodi služba.²²

¹⁶ Šandor BRESZTYENSZKY, *Izraelićani i vršenje patronatskoga prava*, Zagreb, 1890., 7.; Ljiljana DOBROVŠAK, “Privremena prisutnost” Židova u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u 17. i 18. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 29./2005., 187.

¹⁷ BRESZTYENSZKY, *Izraelićani*, 7.

¹⁸ Naravno, vukovarski građani.

¹⁹ HDA, SŽ, Kut. Br. 739., dosje br. 2944., Dopis vukovarskih Židova, na čelu s Friedrichom Singerom, Srijemskoj županiji od 26. 8. 1845.

²⁰ Snješka KNEŽEVIĆ, Zagrebačka sinagoga, *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, 23., 1999., 121.-122.

²¹ Kao na primjer praške sinagoge, Cornelius GURLITT, *Handbuch der Architektur, IV. Teil, Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude*, Stuttgart, 1906., 4.; Harmen THIES, *Synagogen-Idee und Bild, Synagogenarchitektur in Deutschland vom Barock zum "Neuen Bauen"*, Braunschweig, 2002., 10.-11.

²² H. THIES, *Synagogen-Idee ...*, 10., 13.

Tvrdnja, dakle, da vukovarska židovska općina ne gradi hram, doista i stoji sa stajališta židovskih zakona. Međutim, tvrdnja da to nije sinagoga u osnovi nije točna. Termin *molitveni dom*, koji Friedrich Singer koristi, zapravo je samo formalno, terminološko poigravanje radi dobivanja zakonskog pokrića za podizanje ovog objekta, jer, kako je spomenuto, u tom trenutku još uvijek nije bilo dopušteno podizanje "sinagoga". Iz navedenog objašnjenja pojma sinagoge, očito je da je Singerov vukovarski "molitveni dom" bio upravo to te će se nakon događaja 1848./49., revolucije i daljnje emancipacije Židova, ova građevina redovito i nazivati sinagogom.²³

Pismo Friedricha Singera iznimno je kompromisno u tonu. Nakon što je prvim dijelom dopisa pokušao uvjeriti organe vlasti da ne podiže hram/sinagogu, obvezao se dalje da će, ako županijska oblast ima neke primjedbe vezane uz samu građevinu, sve potrebno ispraviti, pri tom moleći da se ne dira samo u strukturu zida, vjerojatno iz straha da se ne bi previše povećali troškovi podizanja ovog objekta. Osim Singera dopis su potpisali i ostali istaknuti članovi vukovarske židovske općine: Jacobus Borovitz, Benedictus Tander te Abraham Shmuczer.²⁴

Iako je već diplomatičan odgovor biskupa Kukovića pokazao da molba vukovarskih građana u osnovi nema zakonske podloge, tek nakon iscrpljivanja svih mogućnosti, nakon pomirljivog dopisa vukovarske Židovske općine, te izlaganja Eugena Jeroslavskog o projektu za sinagogu pred županijskom skupštinom, 26. kolovoza 1845., duhovi su se donekle smirili. Na županijskoj je skupštini tom prilikom zaključeno da se građevina može nastaviti graditi jer nema ni žrtvenik ni druga obilježja sinagoge, a budući da je Vukovarcima ipak smetao njezin oblik, prvotni je projekt morao biti modificiran, a građevina trebala biti izgrađena kao *communium domorum*.²⁵

Nakon kolovoza 1845. više ne nailazimo niti na jednu tužbu protiv gradnje sinagoge te se podizanje ove građevine moglo mirno završiti. Teško je, međutim, povjerovati da je vukovarsko stanovništvo doista prihvatilo ovu argumentaciju, da se ne podiže hram, odnosno sinagoga. Ono se samo pomirilo s nemogućnošću zakonskog zaustavljanja njezina podizanja, kako uostalom svjedoči i zapis o gradnji sinagoge iz kronike vukovarskog franjevačkog samostana, koji je kroničar Kajo Adžić, kratko završio sljedećim riječima: "*Židovi gurnuše naše poštovane gradske oce u rebra (astuti einm Judaei bene scierunt pecunia Magistratuales ad suas partes pertrahere...), te su oni najednoć bili malo mekši pa je i dozvola odmah bila gotova.*"²⁶

²³ Moguće je da se upravo zbog spomenutog terminološkog poigravanja pojavljuju u literaturi podaci koji gradnju prve vukovarske sinagoge datiraju u puno kasnije razdoblje, tako Melita Švob navodi da je izgrađena 1857., Melita ŠVOB, *Židovi u Hrvatskoj – židovske zajednice*, 2. izdanje, Zagreb, 2004., 599. Budući da je iste godine (1857., prema: Brane CRLJENJAK, *Razvitak vukovarskih ulica*, Vukovar, 2005., 62.) podignuta zgrada židovske škole, nedaleko od sinagoge, vjerojatno je ta činjenica dovela do navođenja pogrešnog podatka.

²⁴ HDA, SŽ, Kut. Br. 739., dosje br. 2944., Dopis vukovarskih Židova, na čelu s Friedrichom Singerom, Srijemskoj županiji od 26. 8. 1845.

²⁵ S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41

²⁶ P. BELAVIĆ, *Crtice*, 58. Govoreći o istom događaju nešto ranije, Belavić nadodaje: "*Osokoljeni tim uspjehom stadoše Židovi kuće i zemlje kupovati, no budući da im je to bilo zabranjeno, moradoše sve nartrag prodati.*"; P. BELAVIĆ, *Poviest samostana*, 121.

Stilske osobitosti građevine

Stilsko rješenje projekta za prvu vukovarsku sinagogu iznimno je zanimljivo i neuobičajeno za povijest hrvatske arhitekture 19. stoljeća. U arhivu Srijemske županije očuvane su dvije varijante projekta. Prva, tehnički dorađenija i za nas najzanimljivija, vjerojatno je ona koju je vukovarska Židovska općina naručila od arhitekta, a druga verzija neka je vrsta crteža nastalog prema prvotnom projektu sa stanovitim izmjenama - dodanim krovom i donekle pojednostavljenom arhitekturom.

Prvotni je projekt predviđao podizanje pravokutne longitudinalne građevine s jednostavnom arhitektonskom dekoracijom gotovo posve proizašlom iz klasicističke arhitekture. Glavno pročelje raščlanjuju jednostavni dorski pilastri postavljeni na vrlo visoki postament, na kojima počiva plitki vijenac, iznad kojeg je, u osi glavnog portala, polukružni, takozvani termalni prozor. Bočno je pročelje riješeno još jednostavnije, s dva plitka vijenca, a otvoreno je u gornjem dijelu s tri polukružna prozora. Usprkos jednostavnosti ovo nam je pročelje stilski mnogo zanimljivije jer je na njemu očito pozivanje na egipatsku arhitekturu. U osnovi, cijela bočna fasada asocira svojim oblikom na pilone između kojih se ulazi u prostor egipatskoga hrama. Ne samo u općem izgledu, nego i pojedinim detaljima, osobito u načinu rješavanja završnoga, krovnog vijenca, snažno istaknutog, ali bez profilacija, ponovno se uočavaju elementi derivirani iz egipatske arhitekture. Činjenica da u prvom projektu nije na građevini uopće ucrtan krov²⁷ dodatno ojačava sličnosti s pilonima egipatskih hramova. Može se čak reći da nije postignut dojam građevine nego neke vrste predimenzioniranog "kovčega", te se možda time svjesno asocira na "Kovčeg saveza".

Primjena elemenata egipatskog stila na projektu vukovarske sinagoge ne treba čuditi, jer je u prvoj polovini 19. stoljeća, kada se tek otkrivala egipatska civilizacija, ovaj stil bio relativno uobičajen, iako nije imao ni približno onako brojne poklonike kao gotički ili klasicistički stil. Zanimljivo je da je taj stil upravo u arhitekturi sinagoga u klasicizmu vrlo čest, a njegova je primjena bila dio potrage za adekvatnim stilskim izrazom za ovaj u osnovi novi tip građevine.²⁸

Mnogobrojni su razlozi za okretanje egipatskom stilu u gradnji sinagoga. Oni su najprije dio potrage za historijskim opravdanjem stilskog izbora koje je u arhitekturi 19. stoljeća uvijek od ključne važnosti, bez obzira na to o građevini koje vjerske sljedbe se radi. Uporište u prošlosti kao razlog za uporabu ovog ili onog stila traži se da bi se naglasila starost, tradicija ili, u krajnjem slučaju, specifičnost pojedine vjeroispovijesti. Budući da Salomonov hram nije sačuvan, te stoga nije mogao poslužiti kao neposredan predložak za gradnju sinagoga, a budući da se u to vrijeme pretpostavljalo da je sličio na njemu suvremene hramove u Egiptu,²⁹ egipatski je stil bio

²⁷ Ne može se utvrditi zašto projektant nije ucrtao krov, možda ga doista prvotno nije bio ni predvidio.

²⁸ Jer se do tada sinagoge uglavnom nisu smjele podizati.

²⁹ Ulrich KNUFINKE, *Synagogen des Klassizismus, Synagogenarchitektur in Deutschland vom Barock zum "Neuen Bauen"*, Braunschweig, 2002., 33; Ulrich KNUFINKE, Karlsruhe, *Synagoge Kronenstrasse, Synagogenarchitektur in Deutschland vom Barock zum "Neuen Bauen"*, Braunschweig, 2002., 57.

logičan izbor za sinagogalne gradnje. Osim toga, egipatski je stil samim time upućivao i na starost Židovstva,³⁰ jer je nastao davno prije i klasične, grčke i rimske, a kamoli srednjovjekovne arhitekture, kojom su se za svoje gradnje koristili kršćani. I konačno upotreba ovog stila istodobno je i upućivanje na orijentalno, bliskoistočno, podrijetlo Židova, koje će i kasnije (u drugoj polovici 19. stoljeća) poslužiti kao glavni razlog zbog kojeg će se neomaurska (arapska) arhitektura pretvoriti u glavni stil sinagogalnih gradnji.

Najbolji primjer upotrebe egipatskog stila u sinagogalnoj arhitekturi Srednje Europe, bez ikakve je sumnje sinagoga Friedricha Weinbrennera u Karlsruheu (započeta 1798., izgorjela 1871.), koju su nasljeđovale slične građevine u Hannoveru (1827.) i Sulzburgu (1822.).³¹ Zanimljivo je da se u arhitekturi sinagoge u Karlsruheu osim općenite upotrebe egipatskog stila mogu uočiti još neki elementi koje će kasnije u Vukovaru upotrijebiti projektant tamošnje sinagoge, kao što su karakteristični lučni prozorski otvori. Teško je povući neke direktne paralele, one vjerojatno i ne postoje, jer su takvi lučni prozori opće mjesto klasicističke arhitekture, no ipak su navedeni kao eventualan pokazivač smjera nekim budućim istraživanjima.

Upotrebom elemenata egipatskog stila prva vukovarska sinagoga zauzima istaknuto mjesto unutar povijesti klasicizma u Hrvatskoj i Slavoniji uopće jer se taj stil u nas više nigdje ne pojavljuje.³² Dapače, arhitektura Slavonije u prvoj polovici 19. stoljeća obilježena je dominacijom konzervativnog baroknoga klasicizma te se i čišći oblici klasicizma kao stila javljaju vrlo rijetko, a kamoli da bi se javljali u kombinaciji s egipatskim elementima, kao u vukovarskoj sinagogi.

Prvotni projekt, o kojem se do sada govorilo, morao je biti donekle modificiran, zbog, kako je spomenuto, zahtjeva vukovarskih građana.³³ Drugi projekt, točnije rečeno crtež, napravio je nesumnjivo domaći inženjer pri Srijemskoj županiji, vjerojatno Jeroslavsky. On dodaje nekoliko elemenata kojima je, vjerojatno, osnovni cilj da građevina izgubi dojam "hrama" koji je ostavljala prema prvotnom projektu. Glavni je dodatak četveroslivni krov koji je toliko narušio izgled građevine prema originalnom projektu da je teško reći da je ranije uopće i bio predviđen. Ako i jest, vjerojatno nije bio predviđen u obliku u kakvu je naposljetku izveden. Osim krova u drugom se projektu pojavljuje još jedan element kojeg nema u prvom - u prostoru lijevo od glavnog ulaza postavljen je kamin, te dimnjak za njega, čime je građevina postala još neupadljivija i nakon podizanja vjerojatno je ostavljala dojam malo reprezentativnije kuće.

Sudeći po jednoj sačuvanoj fotografiji sinagoge, nastaloj po svoj prilici negdje početkom 20. stoljeća, možda i neposredno prije adaptacije 1910. godine, dakle u vre-

³⁰ U. KNUFINKE, *Synagogen des Klassizismus*, 33.

³¹ Isto.

³² Za sada se može reći, bar što se tiče unutrašnjosti Hrvatske, da još nisu obavljena cjelovita istraživanja arhitekture klasicizma. O klasicizmu u Slavoniji osnove informacije mogu se dobiti u članku: Anđela HORVAT, O klasicizmu u Slavoniji, *Osječki zbornik*, XVII., Osijek, 1979., str. 289.-330.

³³ S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41.

menu kad je ta građevina već služila kao kalvinska crkva, ali prije nadogradnje zvonika,³⁴ i glavno i bočno pročelje sinagoge izvedeno je gotovo potpuno prema izvornom nacrtu. U rješenju arhitektonske raščlambe nema bitnih odstupanja, osim što je izvedena građevina imala cijelu površinu zida dodatno raščlanjenu horizontalnim i vertikalnim fugama (užljebljenjima), koja su oponašala u žbuci način gradnje u kamenu. Jedina veća razlika bila je zatvaranje bočnih ulaza na glavnom pročelju, te pravokutnog prozora na bočnom pročelju crkve. Moguće je da su bočni ulazi u sinagogu zazidani i prije njezine adaptacije u crkvu.

Organizacija unutrašnjega prostora

Vukovarska židovska općina od svojeg nastanka do nestanka bila je aškenaska te se stoga i tipološki, po organizaciji prostora, obje vukovarske sinagoge, i prva iz 1845., o kojoj govori ovaj tekst, i kasnija iz 1889., prilagođuju pravilima aškenaskog obreda.

Sudeći po sačuvanim nacrtima i spomenutoj raspravi o podizanju sinagoge sama je građevina prvotno bila sastavljena od dvije strukture: jedno je bila sinagoga u užem smislu te riječi, a drugo nadogradnja koja je odigrala tako važnu ulogu u smirivanju duhova vukovarskih kršćana i osiguravanju pravne podloge za gradnju. Nadogradnja, u kojoj se nalazio jedan hodnik, kuhinja i dnevna soba, kako pokazuju crteži (slika br. 3. i 4.) , direktno se naslanjala na sinagogu i bila je pokrivena jednostrešnim krovom. Prema izvorima, to je bio stan za "šahtera",³⁵ no ne može se potpuno isključiti ni mogućnost da je ova struktura podignuta samo da bi se opravdala konstatacija da se ne gradi "hram".

No, vratimo se na dio strukture koji nam je najzanimljiviji i koji se u užem smislu te riječi može nazvati sinagogom. Prostorna je organizacija glavnog korpusa zgrade bila osobito jednostavna. Građevina je imala tri ulaza, od kojih je samo središnji vodio, kroz predvorje, do centralnog molitvenog prostora namijenjena muškarcima za vrijeme trajanja službe. Desni ulaz vodio je u manju pravokutnu prostoriju, u kojoj je se nalazilo stubište za uspon na galeriju namijenjenu ženama. U sinagogama, naime, službi Božjoj žene prisustvuju odvojeno od muškaraca. U 19. stoljeću u tu su se svrhu redovito, uzduž cijele sinagoge, podizale galerije, iznad svojevrstnih pobočnih brodova.³⁶ Budući da u projektu za vukovarsku sinagogu nisu ucrtani, unutar njezine najveće prostorije, nikakvi stupovi, može se pretpostaviti da je za žene služio samo prostor iznad ulaznog dijela građevine,³⁷ koji svojim smještajem podsjeća na korove kršćanskih crkvi. Treći ulaz u sinagogu, lijevo od glavnoga, vodio je u prostoriju namijenjenu onima koji su zakasnili na službu. To je prilično neuobičajeno

³⁴ Zvonik je nadograđen po projektu vukovarskog inženjera Frana Funtaka i prvi je realizirani armiranobetonski zvonik u Hrvatskoj uopće

³⁵ S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41.; šahter je ritualni mesar.

³⁶ Z. KARAIČ, *Arhitektura sinagoga*, 15.-16.

³⁷ Iznad predvorja, prostorije za uspon na galeriju i prostorije za one koji su zakasnili na službu.

na namjena, za koju se nisu mogle pronaći paralele ni u hrvatskoj ni u svjetskoj povijesti sinagodalne arhitekture.

Glavni molitveni prostor, namijenjen muškarcima, bio je prilično prostrana pravokutna prostorija rasvijetljena trima velikim lučnim, termalnim prozorima, koji su gledali na Gajevu ulicu, te još dvama, koji su stajali sa strana *aron ha – kodeša*, na začelnom zidu. Niša za *aron – ha kodeš* postavljena je u stražnjem zidu sinagoge, kako je bilo i inače uobičajeno. Budući da nije sačuvana niti jedna fotografija unutrašnjosti ove građevine, čak ni iz vremena nakon što je adaptirana u crkvu, ne može se reći kako je bio riješen *aron ha-kodeš*, odnosno da li je imao stilska obilježja. Prvotno je bio bez ikakve sumnje provizoran, jer nije ucrtan u projekt iz 1845., što je za vukovarske Židove bio jedan od važnijih dokaza da ne podižu sinagogu.³⁸ Reprezentativniji je *aron ha-kodeš* nesumnjivo podignut kasnije, nakon što je to proces emancipacije Židova omogućio.

Urbanistički smještaj

Prva vukovarska sinagoga podignuta je u Starom Vukovaru, dakle južnom, “srijemskom” dijelu grada uzduž Gajeve ulice, otprilike na polovici puta između užeg centra grada i franjevačkog samostana.³⁹ Sudeći po katastarskom planu iz 1863. godine,⁴⁰ čini se da je sinagoga doista svojim sjeverozapadnim uglom malo suzila ulicu, vjerojatno za 3 stope, kako spominje Teresija Gösner u svojem pismu,⁴¹ no, ovakvo je ulaženje bilo nužno zbog zadanog oblika građevne čestice koju je unajmio Salomon Spitzer, tako da je cijelo zemljište morala prekriti građevina da bi imala dovoljne dimenzije. Malena, više puta spomenuta nadogradnja uz sinagogu bit će brzo porušena, jer je nema već pri prvoj katastarskoj izmjeri Vukovara iz 1863. godine. Židovska ju je općina nesumnjivo uklonila pedesetih godina 19. stoljeća, nakon što više nije bilo potrebno opravdavati pravu funkciju građevine, dakle poslije donošenja zakona koji su doveli do potpune liberalizacije naseljavanja Židova u sve dijelove Monarhije i gradnje njihovih kulturnih objekata.⁴² Rušenjem se htjelo pretvoriti sinagogu u soliternu, slobodno-stojeću građevinu, kako to i dolikuje kulturnom, javnom objektu. Budući da zemljište pravokutnog oblika ispred sinagoge nikad nije bilo izgrađeno, građevina je stajala na jednoj od strana svojevrsnog malog trga na uzbrdici, što je monumentaliziralo njezine relativno skromne dimenzije i izgled. Upravo zbog položaja na uzbrdici visina zida strukture bila je nešto veća na portalnoj, ulaznoj strani, negoli na začelnoj strani ove građevine.

³⁸ S. GAVRILOVIĆ, *Jevreji*, 41.

³⁹ Vjerojatno je i takav smještaj građevine, na putu za franjevačku crkvu, uvelike uzrokovao onako oštru protuakciju katoličkog stanovništva.

⁴⁰ HDA, Fond br. 1421., Državna geodetska uprava, katastarski plan Starog Vukovara br. 7., iz 1863. godine, izmjerio Franz Sommer, izradio i proračunao Vinc. Kovařík.

⁴¹ HDA, SŽ, Kut. 738., dosje br. 2917., Dopis Theresije Gösner Srijemskoj županiji od 3. kolovoza 1845.

⁴² Naravno, postoji mogućnost da ova nadogradnja nikada nije bila izvedena.

Katastarski plan jasno pokazuje da sinagoga nije bila potpuno pravilno orijentirana, kako je bilo uobičajeno u arhitekturi ovog tipa gradnje, istok – zapad, s *aron ha-kodešom* na istočnoj strani građevine i ulazom na zapadu. Zbog datosti terena morala su se napraviti stanovita odstupanja od pravilne geografske orijentacije te je građevina položena u smjeru sjeverozapad – jugoistok.⁴³

Projektant sinagoge

Niti jedan od sačuvana dva projekta/crteža vukovarske sinagoge iz 1845. godine nije potpisan, pa se nažalost ne može ustanoviti tko je njezin projektant. Možda je to već spomenuti mjernik Eugen Jeroslavsky (Jaroslavsky), koji se u spisima o gradnji pojavljuje nekoliko puta, no samo u ulozi nadzornika legalnosti poslova.⁴⁴ Jeroslavsky se doselio u Vukovar po svoj prilici 1829., kada počinje raditi kao mjernik u građevnom uredu Srijemske županije,⁴⁵ gdje ostaje sve do šezdesetih godina 19. stoljeća.⁴⁶ Bez obzira na to što je nadzirao gradnju ne može se potpuno isključiti mogućnost da je i projektirao taj objekt, jer je vukovarska židovska zajednica u tom trenutku teško mogla naći nekog drugog graditelja (bar u samom mjestu). U prilog ovoj teoriji išla bi i činjenica da je projektant sinagoge morao dobro poznavati datosti terena,⁴⁷ jer se građevina nalazila na padini. S druge strane, veze s lokalnom sredinom relativno mlade zajednice još uvijek nisu bile, kako uostalom cijela situacija oko gradnje sinagoge i pokazuje, osobito čvrste, a budući da su Židovi Vukovara bili uglavnom trgovci, te su mnogo putovali u veće centre Monarhije, možda su projekte naručili u Beču, Pešti ili nekom drugom gradu. U prilog ovoj teoriji govori pak stilska kvaliteta projekta, a osobito upotreba egipatskoga stila, jer je malo vjerojatno da je taj stil poznao domaći graditelj.

Prodaja sinagoge mađarskoj kalvinističkoj zajednici i konačna sudbina građevine

Vukovarska je židovska zajednica do kraja 19. stoljeća izrasla u jednu od najvećih i najbogatijih židovskih općina Hrvatske. Stara sinagoga više nije ni izgledom, a ni veličinom zadovoljavala svojoj svrsi te 1889. započinje izgradnja novog velikog hrama po projektu bečkog arhitekta Ludwiga Schönea u neposrednoj blizini starog hrama,

⁴³ Ovo pomicanje osobito je izraženo ako se položaj sinagoge na katastarskom planu usporedi s položajem parohijalne pravoslavne crkve Svetog Nikole, koja je pravilno orijentirana sukladno pravilima kulta.

⁴⁴ Iz izvora se može zaključiti samo da tadašnji inženjer/mjernik vukovarskog vlastelinstva zasigurno nije autor projekta sinagoge, jer spomenuti građanin Vukovara Andrija Premužić u svom pismu između ostalog ističe: "Danas pako Cšivuti bez Ingyinira Spainskog Zidajuchi Sinagogu sav taj Placz i josht mog sobstvenog placza 1 komad uzеше na zidanjel!"; HDA, SŽ, Kut. 738., dosje br. 2917., dopis Andrije Premužića od 2. kolovoza 1845.

⁴⁵ Branko VUJASINOVIĆ, Povijesni pregled građevne službe u Hrvatskoj od 1770. do 1918. godine; *Građevni godišnjak*, Zagreb, 2003./2004., 372.

⁴⁶ Isto, 391.-392. Eugen Jeroslavsky zabilježen je posljednji put kao mjernik Srijemske županije u 1864. i 1865. godini.

⁴⁷ S kojima je domaći geometar bez ikakve sumnje dobro upoznat.

u istoj Gajevoj ulici, nešto bliže centru. Nakon završetka nove sinagoge odlučilo se, 1894./1895.⁴⁸ godine, prodati staru zgradu mladoj mađarskoj kalvinističkoj općini, koja ju je adaptirala u crkvu. Sudeći po sačuvanoj fotografiji ova adaptacija nije zahvatila pročelja građevine, nego, vjerojatno, samo njezinu unutrašnjost.⁴⁹ Tek 1910. godine, nakon što je i vukovarska mađarska zajednica znatno narasla i brojem i utjecajem pristupilo se podizanju zvonika ispred glavnog pročelja, čime je ono potpuno zaklonjeno. Adaptaciju je izvršila tvrtka *Banheyer i sin* po projektu vukovarskog arhitekta Frana Funtaka, tada na hrvatskoj razini vrlo važnog arhitekta, a njome je realiziran prvi armiranobetonski zvonik u Hrvatskoj.⁵⁰

Prodaja objekta namijenjena kultu za ostale dvije monoteističke abrahamističke sljedbe (kršćanske i muslimanske) posve je neuobičajena. Promjena "vlasništva" nastaje samo u slučaju potpune promjene stanovništva iseljavanjem, ili nakon ratova (pretvaranja katoličkih bogomolja u muslimanske i obrnuto, ili katoličkih u pravoslavne i obrnuto). Međutim, kod Židova takva promjena nije bila tako rijetka upravo zbog drukčijeg, već spomenutog, specifičnog shvaćanja sinagoge ne kao sakralnog objekta, nego kao središnje zgrade okupljanja mjesnog Židovstva. Stoga ne treba čuditi što je vukovarska židovska općina bila spremna svoju prvu sinagogu prodati jednoj kršćanskoj sljedbi. Nakon nestanka židovskih zajednica u Drugom svjetskom ratu i neke će druge hrvatske sinagoge biti ustupljene kršćanskim sljedbama, poput donjogradske osječke, koja je prodana Pentekostalnoj crkvi. Nažalost, takva će praksa katkad dodatno pogoršati i onako nesretnu sudbinu malobrojnih sačuvanih hrvatskih sinagoga, poput vukovarske velike sinagoge, koja je prodana za građevinski materijal.

Zahvaljujući činjenici da je bila pretvorena u kalvinsku crkvu, prva je vukovarska sinagoga, među rijetkima u nas, preživjela netaknuta Drugi svjetski rat. Nažalost, nakon velike poplave u Vukovaru 1965. zemljište na kojem je stajala postalo je vrlo nestabilno, a budući da je kalvinska zajednica smanjena, što iseljavanjem što asimilacijom, građevina se rijetko upotrebljavala, ako se ikada i upotrebljavala, te se pristupilo, nažalost, njezinu rušenju. Potpuno je porušen kompleksni građevni sklop iznimno zanimljive arhitekturne prošlosti koji je u sebi uključivao i prvu sinagogu i prvi armiranobetonski zvonik u Hrvatskoj uopće.

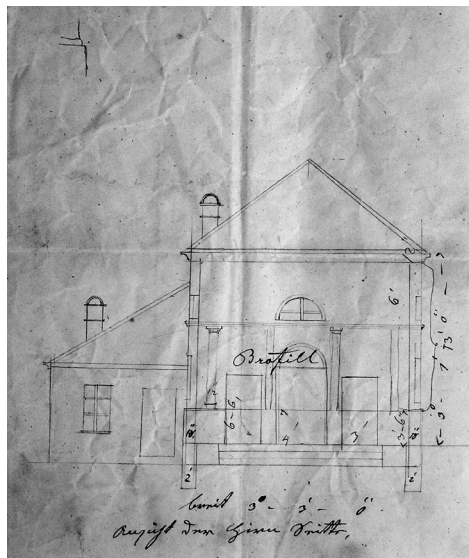
⁴⁸ Prema kasnijim navodima (P. BELAVIĆ, *Crtice*, 58.; "Posveta crkve", *Sriemske Novine* (Vukovar), br. 66., 17. 8. 1910., 2.-3.) kupoprodaja ove građevine obavljena je 1894., no vukovarski gradski tisak spominje događaj tek 1895. ("Kalvinska bogomolja u Vukovaru", *Sriemske Novine* (Vukovar), br. 34., 27. 4. 1895., 3.) pa je moguće da je Belavić netočno datirao događaj.

⁴⁹ Može se pretpostaviti da je adaptacija i unutrašnjosti bila vrlo provizorna jer su u kalvinskim crkvama zabranjene slike i kipovi (dopušteni su tek vitraji), pa se može pretpostaviti da je u sinagogu unesena samo propovjedaonica.

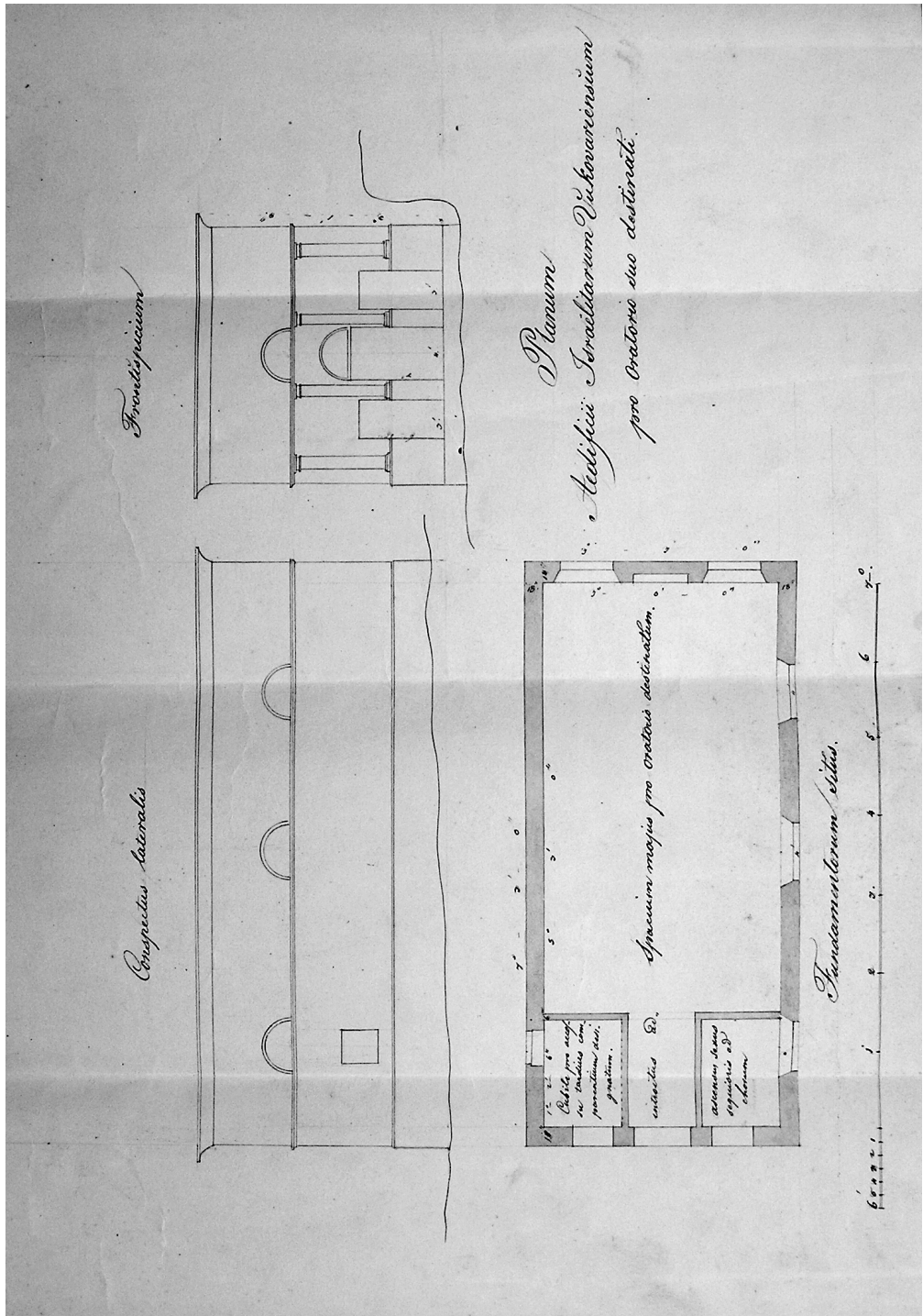
⁵⁰ Dragan DAMJANOVIĆ, Vukovarski arhitekt Fran Funtak – Prva faza stvaralaštva (1910. – 1918.), *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 18., 2002., 124.-128.

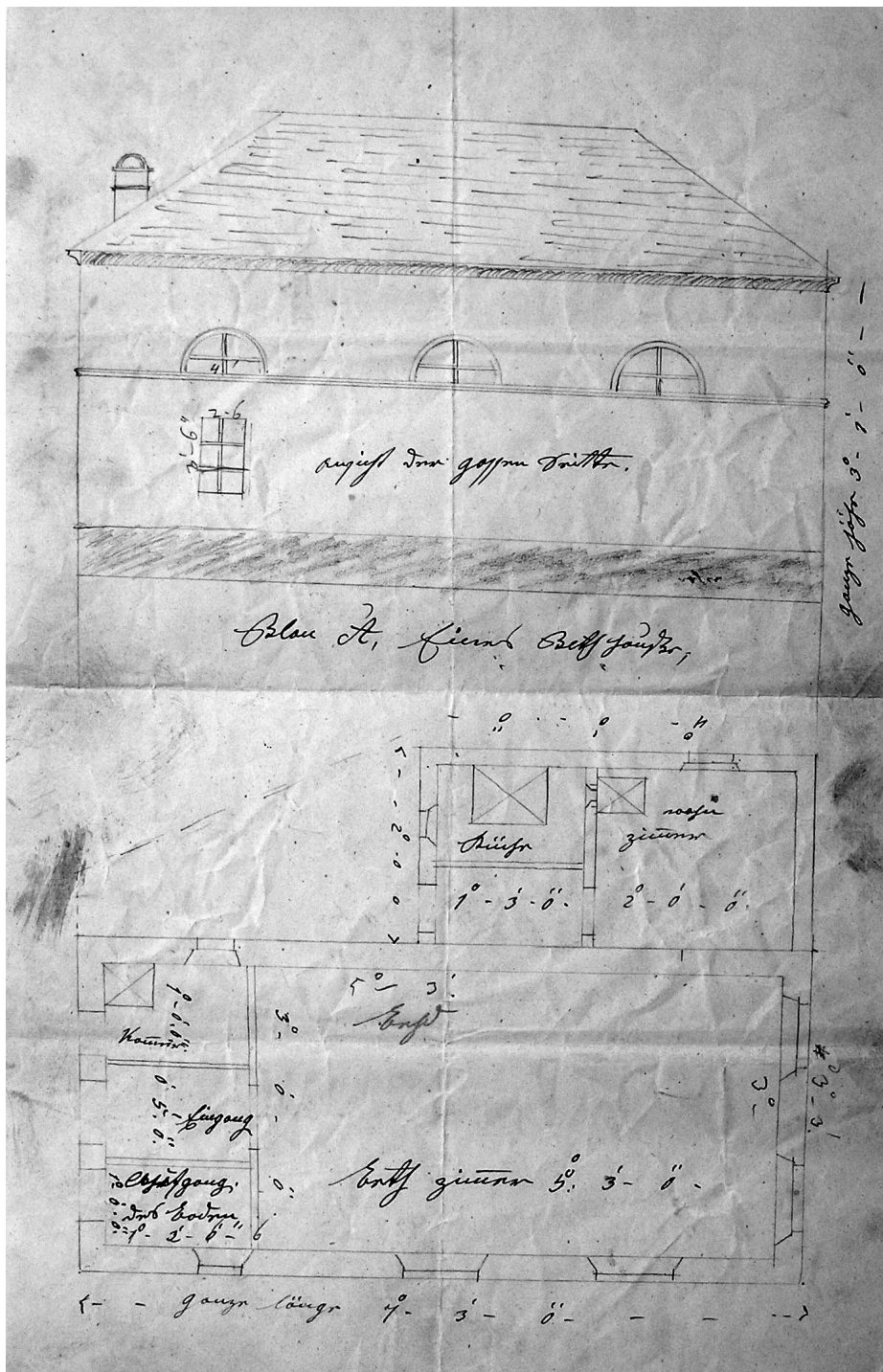
Sl. 1. Katastarski plan Starog Vukovara iz 1863. godine (br. 7.), S Davidovom zvijezdom označene su obje sinagoge. Nova velika iz 1889. (ucrtana naknadno na stari plan) na katastarskoj je čestici br. 92. Stara iz 1845., nešto južnije postavljena, na katastarskoj je čestici br. 89 (izmjerio Franz Sommer, izrisao i proračunao Vinc. Kovačik 1863.); HDA, Fond br. 1421., Državna geodetska uprava.

Sl. 3. Drugi, modificirani projekt za glavno pročelje vukovarske sinagoge, 1845.; HDA, SŽ, kut. br. 739, dosje br. 2944.

Sl. 2. Prvotni projekt za vukovarsku sinagogu iz 1845.; Hrvatski državni arhiv, Fond br. 31., Srijemska županija, kutija br. 739., dosje br. 2944.

Sl. 4. Drugi, modificirani projekt za bočno pročelje i tlocrt vukovarske sinagoge, 1845.; HDA, SŽ, kut. br. 739, dosje br. 2944.

Sl. 5. Prva vukovarska sinagoga, fotografija vjerojatno iz prvog desetljeća 20. stoljeća, kad je građevina već služila kao kalvinska crkva, Gradski muzej Vukovar.

About the building and style of the first synagogue in Vukovar (1845)

Dragan Damjanović

Faculty of Philosophy – Department of History of Art

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Republic of Croatia

The first synagogue in Vukovar, founded in 1845, was also the first dedicated building of synagogue in the Threefold Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia. The edifice of this synagogue provoked many protest of the majority of Catholic and Orthodox population. They tried to stop erection of synagogue by stressing that this construction was designed against communal plan, namely that it would narrow Gaj Street and thus complicate traffic in this street. In fact they were mostly afraid that this synagogue would encourage further immigration of Jews, who were considered as great competitors to the local tradesmen and craftsmen. Citizens of Vukovar protested before the government of County of Srijem, as well as before Josip Kuković the bishop of Đakovo. Regardless their efforts, they did not manage to stop the edification, since the Jewish Community acquired all the necessary legal grounds for their enterprise. Namely, Jews claimed that this was not to be a temple (synagogue), since such buildings were prohibited to build at that time, but only a praying house (*Domus oratorium, Bethaus*). Moreover, the president of Jewish Community at that time, Friedrich Singer, stated that this building had to have an auxiliary edifice with a kitchen. Finally, all this arguments were enough satisfactory to the city authorities and the synagogue was completed. This first synagogue in Vukovar was a rather small edifice but very interesting regarding its style, since embraced elements of classicism that dominate on the front facade (typical for the architecture of the first half of the nineteenth century) together with elements of Egyptian style (Egyptian revival) on the side facade. These Egyptian elements are rather common in the synagogue architecture at that time but in contemporary Croatia this was the only example. This edifice was used as synagogue till 1889, when it was replaced by a monumental temple in neo-Romanesque – neo-Mauro style. The old edifice was sold to the Calvin community in 1894/1895. Henceforth it was used as a Christian temple until it was demolished during the 60s of the twentieth century.

Key words: Vukovar; Jews; synagogue; classicism; Egyptian style (Egyptian Revival)